

16. Державний архів Миколаївської області (далі ДАМО). – Ф. Р-5859. – Оп. 2. – Спр. 5892. – 375 Арк.
17. ДАМО. – Ф. Р-5859. – Оп. 2. – Спр. 2103. – 82 Арк.
18. Там же. – Спр. 2296. – 35 Арк.
19. Там же. – Спр. 5958. – 269 Арк.
20. Там же. – Спр. 5932. – 454 Арк.
21. Там же. – Спр. 1777. – 49 Арк.
22. Там же. – Спр. 6169. – 77 арк.
23. Там же. – Спр. 6171. – 77 арк.
24. Там же. – Спр. 1067. – 31 арк.
25. Там же. – Спр. 1937. – 89 арк.
26. Там же. – Спр. 2157. – 42 арк.
27. Шитюк М. М. Названа праця.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Мягка Ольга Анатоліївна – аспірантка Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: Польська національна меншина на Півдні України в 20 – 30-х рр. XX ст.

УДК94(477.65) "1918"

КАНІЗЬКЕ ПОВСТАННЯ 1918 р. (СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ ПОДІЇ ЗА СПОГАДАМИ УЧАСНИКІВ)

Юрій МИТРОФАНЕНКО (Кіровоград)

Проаналізовано причини, етапи та результати наймасштабнішого селянського повстання на теренах Кіровоградщини в добу Гетьманату П. Скоропадського.

Ключові слова: повстанство, селянські республіки, множинна суверенність, окупаційний режим, Гетьманат.

Проанализированы причины, этапы и результаты самого крупного крестьянского восстания на территории Кировоградщины в период Гетьманата.

Ключевые слова: повстанчество, крестьянские республики, множественная суверенность, оккупационный режим, Гетьманат.

The causes, stages and the results of the biggest peasant uprising in Kirovohrad region in the period of Het'manat of Skoropadsky was analysed.

Keywords: povstanstvo, peasant Republic, multiple sovereignty, the occupational regime, Het'manat.

Повстання в селі Каніж 1918 р. (нині Новомиргородський район Кіровоградської області) було одним з найбільших у добу Гетьманщини на теренах краю. Австро-німецькі війська, які із союзників перетворилися на окупантів, брутально привласнювали собі результати селянської праці, посилаючись на умови

Берестейської угоди з Україною. Жорстоку політику окупанти виправдовували необхідністю забезпечення порядку в Українській державі.

Гетьманатом також було скасовано земельні реформи Центральної ради, відновлено поміщицьке землеволодіння. Користуючись з моменту, великі землевласники змушували селянство компенсувати завдані їм збитки в процесі соціалістичних аграрних перетворень. Українське селянство чинило опір представникам Гетьманщини та їх союзникам. Визнаючи масштабність тих процесів, деякі дослідники називають їх Селянською війною [5; 7].

Канізьке повстання відбулося наприкінці травня – початку червня 1918 р. в період загострення конфлікту між антагоністичними силами. Спробуємо реконструювати події повстання, проаналізувати його причини та етапи, визначити своєрідні риси. У зв'язку із відсутністю актових джерел джерельною базою слугуватимуть спогади двох його керівників: Паровіна Афанасія Павловича, колишнього голови Канізького Воєнревкому, та Сандула Сергія Андрійовича, члена місцевого повстанкому. Свідчення лідерів повстання вперше вводяться до наукового обігу [2; 8]. Події Канізького повстання розглядаються в збірці спогадів більшовиків, присвячених встановленню радянської влади на Єлисаветградщині [3].

Після Жовтневого перевороту до Канежа та навколишніх сіл поверталися солдати, які вели активну більшовицьку агітацію. Вони почали керувати суспільними процесами на селі, утілюючи в життя пункти аграрної політики Раднаркому. Подібних активістів в Канежі нараховувалося до двох десятків.

На думку С. Сандула, надважливу роль у встановленні в Канежі більшовицьких порядків відіграв А. Паровін. Він мав значний досвід революційної роботи: був членом полкового комітету одного з петроградських гвардійських полків, брав участь у подіях Жовтневого перевороту. А. Паровін поширював серед каніжан більшовицьку агітаційну літературу, яка мала серед селян [2, арк.2].

До лютого 1918 р. в Канежі продовжували виконувати свої обов'язки староста та сільський схід. Але коли староста спробував заборонити більшовицькі зібрання та агітацію, то був переобраний на сільському сході прихильниками більшовизму. Головним органом влади в Канежі став більшовицький ревком на чолі з А. Паровіним, хоча сільський схід як традиційна форма влади зберігся.

Ревком мав різноманітні відділи та комісії: військову, освітню, земельну, господарську, зв'язку, політпросвітньої та культурно-масової роботи. При ревкомі створили збройний загін, близько 30 осіб, який складався з каніжан. Поступово він збільшився до 700 осіб за рахунок та мешканців інших сіл [8, арк.3].

Одним з перших рішень ревкому було утворення Канізької волості шляхом приєднання сусідніх сіл Шпакового та Бровкова. А от велике сусіднє село Сентово, яке не підтримувало більшовицьких експериментів каніжан, не вдалося увести до складу новоутвореної волості. Мешканці Канежа погрожували сентовцям, склавши революційну промовку: “Ми вже організувалися, а Сентово спить. Ох, і будем бити!” [1].

Наступним кроком був перерозподіл землі. На користь малоземельних та безземельних селян було конфісковано не лише поміщицькі землі, а й “відруби”, які виникли під час столипінської реформи. Під реквізицію підлягали худоба та реманент колишніх власників. Одними з тих, хто втратив владу над своєю економією, були брати Ельворті які мали в цій місцевості значні ділянки землі.

Зміни охопили торговельну сферу. Всі приватні лавки були об'єднані в єдине споживче товариство.

Відзначимо радикалізм проведених заходів: різниці між поміщиками та селянами, які скористалися столипінською реформою, більшовики не вбачали. Ревком відстоював інтереси виключно малоземельного селянства.

Канізький ревком не визнавав й української влади. На першому ж засіданні було прийнято рішення про непідкорення розпорядженням вищого органу влади УНР про мобілізацію “мешканців Канізької волості” до української армії. Коли з Єлисаветграда прибув представник української влади з вимогою про надання підтримки збройним силам Центральної ради фуражем та продовольством, то отримав рішучу відмову.

Не змінилися ситуація й після встановлення в Єлисаветграді влади представників Гетьманату. Своєрідне утворення “Канізька республіка” було проявом регіонального політичного сепаратизму у формі селянської республіки. Подібні республіки у 1918 – 1919 р. в умовах слабкості центральної влади почали виникати під різними гаслами по всій території України. На ідеологічних засадах анархізму виникла Гуляйпільська Махновія. Гасла УНР стали прапором Холодноярської республіки [4]. На Миколаївщині Висунською республікою керували боротьбисти, а Баштанською – більшовики. Бувало, що подібні селянські республіки утворювалися для грабунку чи парубоцької слави під гаслом: “Кожна волость сама по собі”.

Поруч з “Канізькою волостью” існувала Холодноярська республіка, яка мала національно-патріотичну ідеологію [6]. Крім цього, подібні самоорганізаційні утворення державницького типу національного спрямування існували в селах Глодоси та Злинка.

Незважаючи на яскравий більшовицький характер “Канізької республіки”, представники Української влади не чинили спроб для її ліквідації. Це викликало незадоволення місцевих поміщиків, тому у квітні на заклик одного з канізьких торговців до села прибув австрійський загін для скасування більшовицьких експериментів, але зазнавши поразки, залишив Каніж. Надалі спроб ліквідувати більшовицьку республіку не робилося, а місцевих опонентів добре зорганізований та озброєний ревком легко нейтралізував.

Невідомо як довго проіснувала б “Канізька республіка”, коли б не події у сусідньому селі Павлівка. Поміщик Лупенко із загоном австрійців влаштував розправу над селянами, вимагаючи видачі активістів, які розділили його майно.

Інформація про езекуції над мешканцями Павлівки надійшла до Канежа. На сільському сході було вирішено допомогти павлівцям, а потім розпочати наступ на Єлисаветград. Керівники Канізької волості хотіли організувати велике повстання проти австро-німецьких військ, обрали повстанком, на чолі з А. Паровіним. Цікавим виглядає факт підтримки їх намірів з боку одного із служителів культу. Колишній священик Ф. Крисін, який зрікся сану, з'явився перед повстанцями у рясі і з хрестом та благословив їх на “священну боротьбу проти окупантів” [2, арк.6].

Про рішучість намірів повстанкому свідчило оголошення загальної мобілізації мешканців волості. Кількість повстанців нараховувала до 700 осіб. На базарній площі проводилась військова підготовка. Після поповнення загін перейменували в Повстанський полк. Бійці отримали зброю: гвинтівки, три

кулемети. Частина селян була готова вступити в бій з “холодною зброєю”: вилами, косами, сокирами. Допомогу повстанцям надали елисаветградські робітники, які надіслали 60 гвинтівок, декілька ящиків набоїв та грошову допомогу на утримання загону. За рішенням Канізького ревкому було реквізовано на потреби повстання всі двокінні підводи (близько 200). Учасники збройного повстання були поділені на п’ять рот та декілька взводів, вдалося сформувати невеликий загін кінноти.

Повстання розпочалося 27 травня й тривало до 3 червня 1918 р. Селяни розгромили австрійський загін під сусідньою Веселівкою, заволодівши зброєю. Однак у бою поблизу Арсенівки повстанці зазнали поразки. Придушуючи повстання противник використав артилерію, кулемети і навіть авіацію. А. Паровін згадував: “У Канежі почалася паніка. Населення тікало в степ, забираючи з собою майн ота худобу. Наступного дня, усвідомивши, що повстання набирає затяжного характеру, та пов’язане із значними жертвами, частина селян відмовилися воювати проти окупантів” [8, арк.7].

Тим часом у Канежі було скликано черговий сільський схід, на якому вже панували заможні мешканці села. Вони переконали населення припинити підтримку повстання. Повстанці також зрозуміли, що сил та зброї для боротьби недостатньо. Тим більше, що до Каніжа підійшли потужні загоны австро-німецьких військ. Місцеві поміщики та заможні селяни надавали їм підтримку. В цих умовах повстанком прийняв рішення припинити опір та розходитися невеликими групами.

Австро-німецькі війська оточили Каніж, а 3 червня 1918 р. увійшли до села. Невдовзі над селянами було влаштовано жорстоку розправу. Священик Кошуцький, заляканий австрійськими офіцерами, почав навмання вигукувати прізвища односельців, називаючи їх більшовиками. Люди, які стояли перед ним, охоплені розпачем заперечували: “Батюшка, що ви робите? Адже ми не більшовики!”. Але священик налякано пробубонів: “Нічого відмовлятися. Ви всі більшовики” [8, арк.8].

Того ж дня шістдесят учасників повстання було розстріляно, вісім повісили на крилах вітряка. Серед них був священик Ф. Крисін, який освячував повстанців. Розправившись із селянами, австрійці залишили у Каніжі великий загін. Переслідування повстанців не припинялося, протягом шести місяців було страчено ще 117 осіб. Загалом, більша їх частина, уникла покарання. За спогадами сучасників, деякі повстанці влилися до складу партизанських загонів, які діяли поблизу Єлисаветграда [8, арк.9].

Таким чином, нестача зброї, зависокі амбіції керівників, низька дисципліна та відсутність військового досвіду серед повстанців стали основними причинами його поразки. Керівники повстання явно не розраховували свої сили, що призвело до трагічного фіналу “Канізької волості”.

Припускаємо, що Канізьке повстання прискорило прибуття на територію нашого краю легіону Українських Січових Стрільців на чолі з Вільгельмом Габсбургом (Василем Вишиваним). Окупаційна влада збиралася використати галичан для допомоги своїм силам у приборканні повстанського руху в Україні, який набував розмаху.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Авторські польові дослідження Ю. Митрофаненка. Записано від Куниці Марії Борисівни(1920 р.н.).
2. Воспоминания С. А. Сандула (на правах рукопису). – 8 арк.
3. Годы борьбы. – Зиновьевск, 1927. – 196 с.
4. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. – Дрогобич: ВФ "Відродження", 2006. – 432 с.
5. Захарченко А. Селянська війна в Україні: рік 1918. – К.: ЗАТ "Нічлава", 1997. – 188 с.
6. Котляр Ю. Селянські республіки Півдня України: до проблеми державотворення / Ю. Котляр // режим доступу до ст.: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2007_56/56-4.pdf
7. Солдатенко В. Революційна доба в Україні 1917 – 1920 рр. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 568 с.
8. Спогади А. П. Паровіна (на правах рукопису). – 10 арк.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Митрофаненко Юрій Станіславович – кандидат історичних наук. старший вчитель Первозванівської ЗШ I – III ст.

Наукові інтереси: суспільні рухи революційної доби в Україні 1917 – 1920 рр.

УДК 94(447)

ОПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ В МІЖРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД (1907 – 1917 роки)

Лариса ФІЛОРЕТОВА (Кіровоград)

У статті розглядається діяльність опозиційно налаштованих учителів України в боротьбі за національні права українського народу, яка знайшла розкриття на сторінках тогочасних газет і журналів.

Ключові слова: вчителі, опозиційна діяльність, національний рух, періодична преса, освіта.

В статье рассматривается оппозиционная деятельность учителей Украины в борьбе за национальные права украинского народа, широко представленная на страницах периодической прессы.

Ключевые слова: учителя, оппозиционная деятельность, национальное движение, периодическая печать, образование.

The article considers the oppositional activity of Ukrainian teachers in the fight for the national rights of the Ukrainians, which was reflected in the newspapers and magazines of that time.

Keywords: teachers, oppositional activity, national movement, periodical publications, education.

Революція 1905 – 1907 рр. внесла суттєві зміни в становище народної освіти, що призвело до поживлення суспільно-політичного та культурного життя